

УДК 502.35

А. Ю. ЯКИМЧУК

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯМ БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Розглянуто основні методологічні принципи здійснення державного управління збереженням біорізноманіття в Україні, повноваження та функції органів державної виконавчої влади. Проаналізовано основні методи збереження біорізноманіття.

The basic methodological principles of public administration of biodiversity conservation in Ukraine have been investigated, the powers and functions of public authorities have been learned. The basic methods of biodiversity conservation have been analyzed.

Ключові слова: біорізноманіття, державне управління.

Вступ. Оскільки збереження та стає використання біорізноманіття є невід'ємною умовою сталого розвитку держави та однією з пріоритетних складових екологічної політики, тому побудова ефективної системи державного управління в цій галузі є незаперечною умовою його збереження як національного надбання. Тому обрана для дослідження тема є надзвичайно актуальною.

Метою дослідження є визначення методологічних принципів та методів збереження біорізноманіття на основі іноземного досвіду. Об'єктом дослідження є компоненти біорізноманіття України. Предметом дослідження виступає процес формування методології збереження біорізноманіття.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що на сьогодні саме біорізноманіття формує безпечне для життя і здоров'я людини навколишнє середовище, забезпечує населення продуктами харчування, ліками, сировиною для промисловості. Крім того підтримує функціонування екосистем, зокрема кругообіг і очищення природних вод, збереження ґрунтів і стабільність клімату. Саме тому питанню збереження біорізноманіття присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, зокрема

© Якимчук А. Ю. – к.е.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування

Т.Л. Андрієнко-Малюк, А.Ю. Александрової, О.О. Веклич, О.В. Вруб-левської, Л.С. Гринів, Ю.М. Грищенко, П.І. Гамана, Л.Г. Мельника, І.М. Синякевича, А.Я. Сохнич та ін., які в основному стосуються підтримання екологічного стану екосистем. Проте як свідчать праці іноземних фахівців (С.Н. Бобильова, Г.А. Моткіна, А.С. Тулупова, А.Н. James, М.Д.В. Green, J. Paine, J. Dixon, S. Pagiola, В.І.Е. Brink, R. W. Butler та ін.), для ефективного забезпечення своїх функцій біорізноманіття повинно отримати реальну економічну оцінку і відобразитися у національних рахунках кожної держави. Все це зумовило необхідність подальшого розвитку методології збереження біорізноманіття, актуальність даної теми наукової роботи, її мету, а також визначило предмет та об'єкт дослідження.

Розвиток заповідної справи є одним з пріоритетів державної політики України. Збереження природи для майбутніх поколінь здійснюється шляхом заповідання еталонних природних комплексів, які представляють усе багатство флори і фауни того чи іншого регіону.

Державну політику в галузі раціонального використання і відтворення природних ресурсів реалізує Мінприроди України. В складі Міністерства за збереження біорізноманіття відповідають Державна екологічна інспекція, Головне управління національних природних парків і заповідної справи, Управління регулювання природокористування, Державні екологічні інспекції охорони Чорного та Азовського морів. У цій сфері задіяні також Міністерство аграрної політики України, Державні комітети лісового та рибного господарства, Державні комітети земельних ресурсів і водного господарства. Значну роль відіграють наукові інститути, заповідники та національні природні парки. Мінприроди України приділяє значну увагу питанням адаптації національного законодавства України у галузі збереження та використання тваринного світу до законодавства ЄС. Україна є стороною більше 50 міжнародних угод, спрямованих на збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.

В рамках проекту ЮНЕП-ГЕФ планується розвиток прозорої національної структури з біобезпеки. Роботу в цьому напрямку проводить Національний координаційний комітет, у складі якого представники уряду України, Національної

Академії наук, Академії аграрних наук, а також промисловості та громадських організацій. Участь громадськості в підготовці цієї системи є одним з найважливіших компонентів проекту.

Збереження та розвиток ПЗФ, біотичного і ландшафтного різноманіття, формування національної екомережі та її інтеграція до Всеєвропейської екомережі - є вкрай актуальним завданням державної екологічної політики. На сьогодні показник заповідності України сягає 5 % від загальної площі країни, тоді як оптимальним вважається європейський показник заповідності 15 %.

Показник заповідності коливається по областях України від 1 до 15 %. В 11 областях він становить 1-3 %, в 9 областях - 4-9 % і лише у 5 областях та містах Києві та Севастополі близький або перевищує 10 %. Найменші показники у Вінницькій, Дніпропетровській та Кіровоградській областях, а найбільші - у Волинській, Закарпатській Івано-Франківській, Хмельницькій та Чернівецькій областях та м. Києві.

Формування національної екомережі закріплено Законом України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки». Програма розроблена відповідно до рекомендацій Пан'європейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття як єдиної просторової системи природних територій Європи.

У Конвенції про охорону біологічного різноманіття термін «біологічне різноманіття» визначається як «різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає у себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманітність екосистем».

Поняття «біорізноманіття» почало широко застосовуватись після того, як у 1986 р. у США відбувся Національний форум з біорізноманіття, а у 1988 р. відомий американський біолог Едвард Вілсон видав книжку «Біорізноманіття» за матеріалами форуму. Біорізноманіття, яке ми бачимо сьогодні, - це продукт еволюції життя впродовж мільярдів років, який визначається природними процесами, і на який все більше впливає людська діяльність. Недаремно біорізноманіття вважають тканиною життя, складовою частиною якої є ми і

від якої ми повністю залежимо. Для людей біорізноманіття має економічну, рекреаційну, культурну, екологічну та інші цінності. Наше власне здоров'я, а також здоров'я економіки та суспільства в цілому залежить від безперервного отримання різноманітних “екосистемних послуг”, замінити які буде або дуже дорого, або просто неможливо, тобто тих вигод, які людство отримує від екосистем. Це послуги екосистем із забезпечення людства природними ресурсами, здоровим середовищем існування, іншими екологічно та економічно значущими «продуктами».

Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (UNEP) організувала в листопаді 1988 р. Спеціальну робочу групу експертів з метою вивчення необхідності розробки міжнародної конвенції про біорізноманіття (CBD). У травні 1989 р., вона заснувала Спеціальну робочу групу експертів з технічних та правових питань для підготовки міжнародного правового документа щодо збереження і невиснажливого використання біорізноманіття. З лютого 1991 року Спеціальна робоча група була перетворена в Міжурядовий комітет з питань ведення переговорів. Результатом його роботи стало проведення 22 травня 1992 р. в Найробі Конференції з прийняття узгодженого тексту Конвенції про біорізноманіття. Конвенція була відкрита для підписання 5 червня 1992 р. на Конференції ООН з питань довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт “Планета Земля”). Друга Конференція про охорону біорізноманіття відбулася у Джакарті, у листопаді 1995 року. Конвенція була підтримана всіма країнами світу, окрім Андорри, Брунею, Ватикану, Іраку, Сомалі, Східного Тимору та США. Всеєвропейська Стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy), прийнята на Конференції міністрів довкілля в Софії (1995), фактично є механізмом впровадження Рамкової Конвенції на Європейському континенті.

З часу підписання Конвенції термін “біорізноманіття” широко використовується науковцями, урядами, засобами масової інформації. Фактично, він використовується для позначення усіх проявів життя і акцентування на необхідності їх збереження, наголошує на одній з головних ознак життя –

наявності великої кількості різноманітних живих форм. На Всесвітньому Самміті з невиснажливого розвитку, який відбувся в Йоганезбурзі 26 серпня – 4 вересня 2002 року, збереження та невиснажливе використання біорізноманіття та впровадження екосистемного підходу до збереження природи було включено до п'яти пріоритетних проблем людства (інші чотири – вода, енергія, здоров'я та атмосфера).

Займаючи менше 6 % площі Європи, Україна володіє не менше 35 % її біорізноманіття, і за цим показником випереджає майже всі європейські країни. Україна має значний потенціал біорізноманіття і може розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття усїєї Європи. Географічне положення України, її фізико-географічні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу, що налічує більше 70 тис. видів (за оцінками експертів, ще не описано одну третину видів, здебільшого грибів і комах). Це обумовлено тим, що в Україні на відносно невеликій території представлено біоту 4-х природних зон. До того ж, Україна знаходиться на перехресті міграційних маршрутів багатьох видів тварин.

Верховна Рада України ратифікувала Рамкову Конвенцію 29 листопада 1994 року (Закон про ратифікацію), а також ухвалила низку законів щодо ратифікації, приєднання та виконання інших міжнародних договорів обов'язкового та необов'язкового характеру, що регулюють питання збереження та використання біологічного і ландшафтного різноманіття. На національному рівні координацію реалізація положень законів та відповідних програм здійснює Національна Комісія з питань збереження біорізноманіття та Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Кабінет Міністрів України Розпорядженням № 675-р від 22 вересня 2004 року схвалив Концепцію Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки.

Сприяння збереженню біорізноманіття є одним із найстаріших напрямків діяльності Національного екологічного центру України. Експерти НЕЦУ, у рамках проектної та громадської діяльності, здійснюють постійний науковий та правовий нагляд за дотриманням Україною своїх

міжнародних зобов'язань щодо збереження біорізноманіття. Останні здобутки НЕЦУ у цій сфері були пов'язані з питаннями моніторингу біорізноманіття в Україні.

Одним із найважливіших принципів сталого розвитку є забезпечення безпечного для життя і здоров'я населення середовища. Зважаючи на екологічні проблеми, економічну нестабільність та цілу низку інших факторів, одним із забезпечуючих у цьому напрямку критеріїв є збереження біорізноманіття [1-10]. Все це зумовлює необхідність подальшого розвитку методології збереження біорізноманіття.

Методологія збереження біорізноманіття ґрунтується на низці принципів та методів, що лежать в основі пізнання дійсності. У даному дослідженні проведено узагальнення існуючих методів та принципів збереження біорізноманіття, що наведено на рис. 1, 2.

Методи збереження біорізноманіття

1. державна екологічна політика (в т. ч. розробка національних, державних, місцевих та об'єктних програм і проєктів);
2. ведення Червоної книги (оновлення даних про стан, розповсюдження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин);
3. створення природно-заповідних об'єктів (регламентація управління та природокористування);
4. міжнародне співробітництво у збереженні біорізноманіття (глобальний характер проблеми збереження біорізноманіття; міжнародні угоди, конвенції, проєкти, гармонізація національного законодавства із міжнародним);
5. національні програми збереження біорізноманіття (програми, проєкти і плани дій), спрямовані на збереження та відновлення ландшафтного і біологічного різноманіття;
6. програми охорони і відновлення окремих видів (реакліматизація, біотехнології);
7. створення екомережі;
8. розвиток природоохоронних технологій в промисловості, сільському господарстві та рибному промислі;
9. боротьба із браконьєрством (пропаганда серед населення, застосування пророддохоронних освітніх та виховних програм);
10. розвиток екотуризму.

Рис. 1. Методи збереження біорізноманіття

Принципи збереження біорізноманіття		
Популяційно-видовий рівень	збереження і відновлення чисельності та ареалів видів та їх природних популяцій, достатніх для їхнього стабільного існування і розвитку;	
	збереження внутрішньопопуляційного генетичного різноманіття та генетичної різноманітності унікальності видів та їх природних популяцій;	
	збереження різноманіття структури популяції (статевої, вікової, соціальної);	
	збереження різноманіття популяцій, внутрішньо-видових форм (рас, екологічних форм, підвидів та ін.);	
	збереження середовища існування - типового для окремих популяцій	
Екосистемний рівень	збереження та відновлення рослинних та тваринних угруповань;	
	підтримання природних процесів та формування складу і структури цих угруповань;	
	збереження та відновлення природних екосистем;	
	збереження різноманіття екосистем;	
	збереження абіотичного середовища (абіотичних компонентів екосистем)	
Біосферний рівень	збереження територіальних комплексів екосистем - біомів;	
	збереження глобальної екосистеми - біосфери;	
	збереження глобального видового різноманіття;	
	збереження генофонду рослинного і тваринного світу - генетичної пам'яті розвитку життя на Землі;	
	сталості (екологічної збалансованості) розвитку;	
	глобальні системи "зеленої економіки"	

Рис. 2. Основні біологічні принципи збереження біорізноманіття

На жаль, на сьогодні видове багатство як тварин, так і рослин стрімко зменшується через антропогенне навантаження на довкілля. Приблизно 8,3 % судинних рослин, 31,1 % ссавців, 19,7 % птахів, 38 % плазунів, 26,3 % амфібій перебувають під загрозою зникнення. До першого видання Червоної книги України (1980) було занесено 151 вид вищих рослин та 85 видів тварин. До другого, діючого й нині, видання Червоної книги України (тваринний світ – 1994 р., рослинний світ – 1996 р.), включено вже 541 вид рослин і грибів та 382 види тварин. Істотне збільшення (у 4,5 рази) кількості рідкісних рослин і тварин і таких видів, що перебувають під загрозою зникнення, зумовлене збільшенням антропогенного тиску на природні екосистеми і свідчить про збереження тенденції до втрати живої природи.

Висновки. Так, пропонується групування принципів збереження біорізноманіття за такими трьома складовими: біологічною (екологічною), економічною, організаційною. Оскільки органічний світ на Землі складається з окремих комплексних утворень різного рівня, для кожного з яких існують специфічні проблеми, тому і виділені різні рівні біологічних принципів. До них пропонується віднести також і принцип сталості (екологічної збалансованості) та розбудови системи «зеленої економіки». Економічні принципи збереження біорізноманіття – можуть бути обов'язкові (ліцензування, оподаткування, платежі) і стимулюючі (гранти, сприяння на ринку, премії, дотації, страхування та ін.). Організаційні принципи пов'язані із реалізацією механізмів державного управління у галузі збереження біорізноманіття.

Удосконалення та застосування методології збереження біорізноманіття на основі кращого закордонного досвіду з урахуванням національних особливостей та сформованої нормативно-законодавчої бази дозволить створити ефективний механізм збереження біорізноманіття в Україні.

Бібліографія

1. Fabijanski P. Parki narodowe. Cuda Polski. **Edukacja Powszechna.** – Wydawnictwo Podsjedlic-Raniowski i Spolka, 2003. – 112 p.
2. Моткин Г.А. **Страхование риска нарушения устойчивости средообразующих функций экосистем** // Материалы III международной научно-практической конференции “Эколого-

экономический механизм сохранения биоразнообразия особо охраняемых природных территорий”. – Каменюки, 2008. – С. 26-28.

3. James, A.N., Green, M.J.B. and Paine, J. **Financial indicators and targets for protected areas**. In Background paper for GBF6: Dialogue on Biodiversity Indicators and Targets. Unpublished draft for discussion only. – 1997. – P. 55.

4. Dixon J., Pagiola S. Local Costs, Global Benefits: **Valuing Biodiversity in Developing Countries**. **Environmental Department**. – The World Bank, 2000. – P. 13.

5. Brink B.I.E. 2000. **Biodiversity Indicators for the OECD Environmental Outlook and Strategy: a feasibility study**. RIVN report, Bilthoven, The Netherlands. – 52 p.

6. Андрієко Т.А., Балашов Л.С., Прядко О.І. **Унікальний болотний масив Переброди на Ровенщині** // Укр. ботан. журн. – 1976. – Т. 33. – № 5. – С. 532-536.

7. Волошинова Н.О., Бачук В.А., Грищенко Ю.М. **Заповідний край лісів, боліт, озер**. – Рівне, ВАТ «Рівненська друкарня», 2007 р. – 200 с.

8. **Економіка сохранения биоразнообразия** / Под ред. А.А. Тишкова. – М.: Проект ГЭФ “Сохранение биоразнообразия Российской Федерации”, Институт экономики природопользования, 2002. – 604 с.

9. Якимчук А.Ю. **Економіка та організація природно-заповідного фонду України**. Монографія. Рівне: НУВГП, 2007. – 208 с.

10. Якимчук А.Ю., Черній А.А. **Економіка природокористування**. Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2010. – 275 с.

Рецензент: д.е.н., професор Гринчуцький В.І.

УДК: 504 (094.2)

В. А. ЯКОВІУК

ПРИКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

Обґрунтовується необхідність міжнародного природоохоронного співробітництва на сучасному етапі розвитку продуктивних сил для ефективного захисту природного середовища.

© Яковюк В. А.- здобувач Національного університету водного господарства та природокористування